

ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՒ ԲՆԱԿԱՆ

ԳԻՏԵԼԵԱՅ

ԺԴ. ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 8.

1855

ԱՊՐԻԼԻ 15.

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն

Ն Կ Ա Ր Ա Գ Ի Ր

Համարաթիւս ու Ստաթիս : (Տես երես 49)

Իսկ մեծամեծք, որ ամենեւին ուրիշներէ իրենց վրայ ստիպուինք ու բռնու թիւն մը չունենալով՝ տէր են իրենց կամաց ուղածն ընելու և չուղածը չընելու, աւելի լաւ կ'ընեն՝ թէ որ այն բանը միայն խոստանան, զորն որ գործքով ժամանակին կատարելու հաստատուն միտք ունին. վասն զի խոստանալ ու չկատարելը՝ մեղք ալ է : Որովհետեւ մարդ մէկու մը բան մը խոստացած ժամանակ՝ դիմացինին իրաւունք մը կուտայ պահանջելու, և զինքն ալ կը պար-

տաւորէ խոստացած բանը տալու : Ասեւ մեծ խղճմտանքի մէջ կը ձգէ զմարդ խոստմունքէն ետ կենալը՝ երբոր խիստ կարօտ աղքատի մը կ'ըլլայ խոստմունքը, զոր իր յոյսէն խաբել և զրկել մը կ'ըլլայ : Այստեղ չունին տալու, ամենեւին մի խոստանար, որ քեզմէ յոյսը կը տրելով՝ գուցէ աւելի գթածի մը դիմէ ու իր պիտոյքը լեցնելու ճար մը գտնէ ողորմելին, թէպէտ և քրիստոնէական կրօնքը կը պատուիրէ մեզի այնպիսի խեղճերուն՝ առանց ակնկալութեան ու

սուանց շահի մը օգնութեան հասնիլ : Ինչո՞ւ համար մարդու կարողութենէ վեր՝ անբաւ խոստմունքներ ասոր անոր ընելով, և ինքզինքդ անպարտ պարտաւորութեանց տակը ձգելով՝ (զի ամենայն ուղղղին խոստանալն ու տալը՝ բարոյապէս անկարելի ըլլալով, առ անկարելին ոչ Եստուած և ոչ օրէնք զմարդ կը պարտաւորեն) իրաւունք տաս ուրիշներուն քեզի անողորմ, արհամարհող ու բռնաւոր ըսելու : Եւ ասն զի ասանկ ուղղղներուն թիւը շատցնելուն պատճառը՝ չէ թէ մեծատանց պաշտօնին հարկը կամ իրենց առատաձեռնութիւնն է, այլ անկարգ ու անպատճառ սովորութեան մը գերի եղած՝ (որով կարծեն որ մեծը ամէն ուղղղին ամէն բան խոստանալու պարտական է) զուրիշները սուտ խոստմունքներով խաբարբող բնաւորութիւննին է :

Խօսակցութեան առուտունիս ու կապակցութիւննիս մեր բնութենակից մարդկանց հետ խիստ շատ ըլլալով՝ երբեմն նաև մեր անձնասիրութեամբն ու փառասիրութեամբը առանց հարկի մը այս մեծ ու գարշելի ստախօսութեան ախտը կը ստանանք . բայց խելացին այն մարդն է, որ ամէն ժամանակ օտարի աչքով ու սրտով իր վրայ նայելով՝ կը զգուշանայ այս ամենադարձելի ախտէն, որ ամէն մարդու վրայ զգուշելի ու ատելի է :

Երբեմն հարստութիւնն ու բարձր պաշտօնները բարի անուան տէր կը ցուցնեն նաև վերը յիշուած թերութեց տէր մարդիկն ալ չգիտցողաց առջին . բայց աշխարհքիս մէջ չկայ այնչափ հարստութիւն և ոչ բարձրապատիւ պաշտօն մը, որ ապացուցեալ և յայտնի ստախօսութեան ախտ մը կամ բոլորովին ծածկեն, և կամ սիրցնեն ստախօսին վրայ : Եւ որովհետև ամէն բանէն աւելի՝ մարդս խօսքով ուրիշներուն հետ կապակցութիւն կ'ունենայ ըսինք, հարստութիւնը կամ բարձրաստիճան պաշտօնները զմարդը մարդկային ընկերութեան մեծամեծ գործոց վրայ վիճակելով, և ինչպէս թէ ամենուն տե-

սանելի բարձր աստիճաններու վրայ դնելով՝ խօսակցութեան մէջ ունեցած կատարելութիւննին կամ պակասութիւննին աւելի աչքի զարնել կու տան շատերուն : Եւ ինչպէս որ բարձրաստիճան պաշտօններով, կամ ըսեմ բաղդի ճոխութեամբը՝ մարդս հասարակ մարդիկներէ կը բարձրանայ և կը զատուի, բնականապէս կը հետևի՝ որ այնպիսիներուն անձնական կատարելութիւններն ալ, ևս առաւել ճշմարտախօսութեան աստիճանը՝ սովորական մարդիկներէ վեր ըլլայ, որպէս զի իրենց համբաւոյն ու աստիճանին մեծութեամբը՝ մարդկային ընկերութեան մեծամեծ փնասներու պատճառ չտան : Եւ ասն զի կարծեմ չեմ սխալիր ըսելու, որ աղքատ կամ չափաւոր բաղդի տէր ստախօս մը բոլոր իր կենաց մէջ սուտեր կոտրելով՝ չէ կրցած այնչափ փնաս և գայթակղութիւն հասցնել մարդկային ընկերութեան, որչափ կրնայ երբեմն սոսկալի գայթակղութիւն ու մեծամեծ փնասներ հասցնել բարձրապատիւ անձի մը մէկ ստախօսութիւնը : Եւստի որչափ բարձր է մէկուն վիճակի աստիճանը, այնչափ ալ ծանր և փնասաբեր հարուած կ'ըլլան մարդկային ընկերութեան՝ իր խօսքին մէջ ըրած պակասութիւնները : Իսկ թէ որ ընդհակառակն այսպիսի անձինք իրենց պատուոյն համեմատ և վայելուչ ճշմարտախօսութիւնն ունենան, մարդկային ընկերութեան մեծ պատիւ ու փառք կու տան և բարերար կը կոչուին անոր :

Եւ իտակ խօսիլը՝ բաղդի և մեծութեան հասնելու ճշմարիտ ու բուն հիմը կրնայ սեպուիլ : Եւ մարդու զաւակ ծնածին և հայրենաժառանգ անուան տէր անձին բաղդն ու մեծութիւնը պատրաստ են, անձնական յաջողակութեամբ զանիկայ առաջ տանել մը կը մնայ իր կողմանէ . իսկ սովորական վիճակի մէջ ծնող մարդուն բաղդն ու մեծութիւնը միշտ իրմէ ետքը կը ծնանին : Բայց ասոնց երկուքին ալ ճշմարտախօսութիւնը հարկաւոր է . առջինին, որպէս զի չըլլայ թէ հայրենա-

ժառանգ ճոխութիւնն ու անունը կորսնցընէ . ևս առաւել հարկաւոր է երկրորդին , որպէս զի իր անձնական ջանքովը գտնուելու բաղձին կամ ըսեմ մեծութեանը արգելք մը չդնէ :

Իսկայ բուն մարդս կամ անձնական կատարելութիւն մարդոյ որ կ'ըսուի , մարդուն մտաց և հոգւոյն կատարելութիւնը կ'իմացուի , չէ այն բաները , որ արտաքին պատահարներ ու դիպուածի տուրք են : Հայրենաժառանգ ճոխութիւն , ցեղի ու տոհմի անուն , դէմքի գեղեցկութիւն , և այլն , ասոնք բնութեան ու դիպուածի տուրք են , հոգւոյ և մտաց գեղեցկութեանը հետ ամենեւին կապ ու հաղորդակցութիւն մը չունին : Իսկ խօսքը բուն մտաց ծնունդը լլայլուն , անով այս կամ այն անձին վրայ ունեցած համարմունքնիս՝ աւելի հիմնական ու հաստատուն են : Բանց անձնական ջանից՝ բնութեան և դիպուածի տուրքն ու բարիքը միայն վայլողը , իր բաղձին պահպանն է . իսկ անձնական կատարելութեամբ մեծութեան հասնողը՝ տէր է : Իլլայ , օրինակի համար , մէկ բարեբաղձ անձ մը՝ հայրենաժառանգ ճոխութեան , ցեղի ու տոհմի անուան և մարմնոյ գեղեցկութեան տէր , և միանգամայն ճշմարտախօս . լլայ ուրիշ անձ մըն ալ՝ առջի ձիրքերէն զուրկ , բայց ճշմարտախօսութեամբ բաղձի ու մեծութեան հասած : Բայ երկուքին անձնական յարգն ու պատիւը բաղձատելու հարկ լլայ , կարծեմ թէ ինձի հետ ամէն մարդ երկրորդին իրաւունք կու տայ : Եւ ասն զի առաջինը՝ թէպէտ անձնական կատարելութիւն ունի , բայց բաղձէն ու բնութենէն ալ շատ օգնութիւն եղած է . ուստի ապահով չէ որ իր անձնական կատարելութեամբը կրնար պիտի արդեօք այն մեծութեան տէր լլալ : Իսկ երկրորդին իր մեծութեան բացարձակ տէր լլայլուն՝ ամենեւին տարակոյս չկայ : Բայ երկու անձանց անձնական յարգութեան և պատուոյն տարբերութիւնը՝ բան մը գտնելուն և բան վաստակելուն զանազանութեանը

չափ է : Եւրեմն ուղիղ խօսիլը բաղձի ու մեծութեան հասնելու բուն հիմք կրնայ համարուիլ ըսել՝ իրաւամբ խօսք էր :

Եւրիշ ասոր նման օրինակով մ'ալ ցուցնենք ըսածնիս : Իլլայ մեր գիտցած ու ճանցած մեծատոհմ ազնուականնէրէն մէկուն որդի մը , որ իր ազգատոհմին և տան համբաւոյն վրայ պատիւ և յարգութիւն ուրիշներէն կ'ընդունի , որ լլայ նաև այնպիսի չափաւոր անձնական կատարելութեան տէր , որ տեսողաց մտքին վրայ իր ազնուականութենէն դուրս ուրիշ ազգեցյութիւն չաւելցնէր : Եւրեմն լլայ չափաւոր բաղձի տէր ուրիշ անձ մըն ալ , որ բանէ հասկըցող մարդկանց քովը համարմունք և պատիւ ունենայ , չէ իր ցեղին մեծութեանն ու ընչաւէտութեանը համար , այլ միայն իր անձնական կատարելութեանն ու մանաւանդ բարեկամաց հետ ունեցած յարաբերութեանց և գործոցը մէջ ցուցուցած հաւատարմութեան և մտքի ամբօնութեանը համար : Բայ երկու անձինքը՝ զիրենք ճանցող մէկ քանի լաւ ու անաչառ ընտրութեան տէր մարդկանց ժողովոյն մէջ բերենք մտքովնիս , որոնք մասնաւոր՝ մարդուս անձնական կատարելութեան հետ պարզ բարեբաղձութիւնը բաղձատելու մտքով ժողովուած լլան : Եւրեմն ինչպիսի դատաստան ընեն պիտի այն անձանց վրայ՝ կարծելու է : Եւրեմն իսկ լլայ մտածելու լլան այն իմաստուն ժողովականքը , որ այն երկու անձանց մէկը իր հայրենական պատուովն ու ազգատոհմին փառքովը բեռնաւորուած եկեր է , իսկ միւսը՝ իր անձին յատուկ փառքովն ու պատուովն . վասն զի առջինին վրայ իրաւ է՝ մեծութիւն , ճոխութիւն մը կը տեսնուի , բայց կարծես թէ օտարին է՝ իրենը չէ . որովհետեւ ազգատոհմին փառքն ու մեծութիւնը կը ներկայացընէ , որուն պատուոյն մէջը իր անձնականութիւնը գիտես թէ թաղուեր ու մթացեր է . իսկ երկրորդին վրայ իրական և անձնական փառք մը կը փայլի , որ յարգի է

տեսողաց : Դժինը՝ տեսողաց միտքը իրեն ցեղին և ազգատոհմին մեծութեն ու ճոխութեանը կը տանի . իսկ երկրորդը՝ իր անձին և հոգւոյն կատարելութեանցը վրայ : Դժինին փառքն ու մեծութիւնը երեւակայութեամբ միայն կը տեսնեն և կը վայելեն , որովհետեւ իրականը հոն չէ , այլ ներկայացնողը միայն . իսկ երկրորդին փառքը աչքովն կը տեսնեն ու կը վայելեն , որովհետեւ բուն փառք այն անձն է , որ առջևին կեցեր է : Դժինին վրայէն ազգատոհմին փառքը վերցնելու ըլլաս , իր անձնականութիւնը բան մը չնշանակեր . իսկ երկրորդէն բան մը վերցնելիք չկայ , որովհետեւ իր անձնականութեամբն ունի ինչ որ ունի : Ինչ որ այս երկու անձանց անձնական կատարելութեանը վրայ բաղդատութիւնը ընելու հարկ ըլլայ , երկրորդը առջինին վրայ այն առաւելութիւնն ունի , ինչ առաւելութիւն որ իրն ունի ոչնչին վրայ :

Ս երջապէս՝ ինչպէս ամենայն բոյս և ծառ՝ եղանակ և ժամանակ մը ունի ծաղիկ կամ պտուղ տալուն , մարդուս բանական մտաց ծառն ալ եղանակ և ժամանակ ունի իր մտաց պտուղը տալու՝ պէսպէս գործոց միջոցներովը : Պատանեկութեան և երիտասարդութեան հասակներ այն եղանակներն են մարդկային հասակներու մէջ , որ մասնաւոր իրենց հոգւոյն կատարելութեցը վրայ կը սրեն մարդկանց ուշադրութիւնը , որպէս զի ուրախութեամբ սրտի տեսնեն անոնց բանաւոր մտաց շահեկան պտուղները , և փութաջանութեամբ՝ մարդկութեան օգտակար անդամոց օրըստօրէ աւելնալը : Ս ասն զի ամենայն մարդ իր մերձաւորաց , ազգականաց և ծանօթից հետ վարուելով՝ իր անձնական կատարելութեան մէկ աստիճան մը կը նշանակէ մարդկային ընկերութեան մէջ : Ս արդ կայ՝ որ իր խօսքերուն խոստմունքներուն ամբօնութեամբը՝ հաւատարմութիւնն իրեն երկրորդ մտկանուան պէս ստացեր ժառանգեր է : Ս յսպիսի անձ մը գտնելու

ըլլանք , աշխարհք մը լեցուն աղամանդներով և ամբաւ գանձերով իրեն կը հաւտանք . այսպիսին խոստմունք կամ յանձնարարութիւն մը պարզ խօսքով մը վրան առածին պէս , գործքով կատարածի չափ ապահովութիւն ու վստահութիւն կու տայ զիմացինին մօքին ու սրտին : Ս արդու գին կտրել չըլլար , բայց ասանկին աղէկութիւնը հասկըցնելու համար՝ գին չունի կ'ըսեն մարդիկ : Ս ան մարդիկ ալ , որոնց խօսքն ու խոստմունքը հակառակ իմաստին մէջ աւելի ստոյգ և ճիշդ կը գտնուին . քու կողմանէդ ամէն գէշութիւն և չարութիւն վրանին մի դներ , բայց անկասկած ալ մի ըլլար . վասն զի այնպիսի մօքի , որ երբէք յստակ բերմունք մը և ուղիղ ընթացք մը չէ ունեցեր , աղէկութենէն աւելի՝ գէշութիւնն է սեպահական պտուղ : Ս յսպիսիներ տեղով ու վայրկեանով շատ բան կը խոստանան , և ամիսներով ու տարիներով անդադար կը ստեն : Ս անկներուն մէկ խօսքը՝ քառսուն կերպարանք կ'ունենայ . և թէ որ իրենց խօսքերուն բազմատեսակ կերպարանքներէն՝ ինքզինքդ իսաբութելու վտանդին մէջ դնել չես ուզեր , դիւրին ճամբան այս է , սորով . գործատունը դիտէ որ մէկ է , և զգուշացիր անկէց ելած ապրանքներուն վստահութիւն ունենալու : Ս անկներ իրեք սեպահական առատութիւն ունին , որոնք միշտ աճելու և աւելնալու վրայ են . շատ սուտեր և ստել , շատ խաբածներ և խաբելիքներ , շատերէն իրենց վրայ ստախօսի անուն լսել : Ինչ որ մարդու պակասութենէ՝ ստախօսէ մը վկայութիւն փնտռելու չափ հարկ ունենաս , ինձմէ քեզի խրատ . քարի կամ հողու կտորէն առած վկայութիւն մը անոր տուած վկայութենէն վեր դիր ընդունէ՝ որ չզղջաս : Ս էկու մը հետ դաշինք դնելու հարկ կ'ունենաս , ըսէ իրեն՝ օրինակի համար . Ս յս քարը կամ այս կտոր հողը վկայ ըլլայ իմ ու քու մէջ . և այն քարը կամ հողը իր տեղը թող գնա ապահով սրտով . վասն զի անոնք ոչ իրենց տեղերը և ոչ իրենց անուննին

կը փոփոխեն , իսկ ստախոսին ամէն բանը փոփոխական և անստոյգ է :

Բուն ստախոսներուն որչափ աւելի ծանր գայ այս հատուածը , այնչափ աւելի այս նիւթիս վրայ աղէկ գրուելուն նշան կը սեպեմ . վասն զի ո՞ր պակասաւորը ախորժելով իր ախտին պատմութիւնը լսած ունի : Իսկ թէ որ այն դժբաղդ ստախոսները՝ խղճմտանքով և ուղիղ դատմամբ գրածիս վրայ առանց կրից դատաստան ընելով , բերած պատճառներուս և ըրած ազդարարութեանցս իրաւունք տան ու 'ի լաւն յորդորուին՝ բարւոյն նախանձ բերելով , նախ Բստուծմէ իրենց խղճմտանքին մէջ , երկրորդ նաև մարդիկներէն իրենց արդար գովեստը կ'ընդունին . ինչպէս այս է գրութեանս ալ ակնկալութիւնն ու ճշմարիտ նպատակը :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Զուիցերիոյ համառօտ պատմաբանը :

Պատմութիւնը ինչպէս որ սովորաբար կը կարծուի , պարզ պատահական դիպուածոց շարք մը չէ , հապա՛ Վախախնամութեան յաւիտենական օրինացը անվրիպելի գործն է , տիեզերաց մէջ նոյն օրինաց ազդեցութեամբը տեսնուած բարեկարգութեանը ամենաւին համաձայն : Պատմութեան իմաստասիրութիւնը կը սորվեցնէ մեզի թէ Վախախնամութիւնը ինչ կերպով մարդկային մեծամեծ կրից յուզմունքները և անոնցմէ պատճառած յեղափոխութիւնները իր դիտած միակ վախճանին կը ծառայեցնէ , որ է մարդկային ընկերութեան կրօնական , բարոյական ու քաղաքական յառաջացումը , այս է մէկ խօսքով՝ Օարգացումն մարդոյն : Ինոր համար ո՞ւր է իցէ ազգի մը պատմութիւնը ձեռք առնելու ըլլանք , յայտնապէս կը տեսնենք որ 'ի ծագ-

մանէ իւրմէ իր բնաւորութեանը համեմատ միջոցներով սոյն վախճանին կը դիմէ , որով իմաստասիրութեան առջև ազգաց պատմութեան մէջ աւելորդ դիպուած մըն ալ չկայ և թէ ազգերը իրենց սկիզբէն որոշեալ տարերաց 'ի միջուգընթացութեամբը դէպ 'ի այն զարգացումը կը դիմեն , կամ թէ աւելի պարզ ըսելով՝ ազգին վրայ եղած այլ և այլ փոփոխութիւնները միշտ դէպ 'ի այս վախճանին կը տանին ազգը : Ինոր հող անձ մը այս ուղիղ անդրադարձութիւնները կ'ընէ պատմութեան ոգւոյն վրայօքը . սակայն ազգի մը պատմութիւնը բաց ասկէց ուրիշ բարոյական օգտակարութիւններ ալ ունի , որով իւրաքանչիւր ազգի ու իւրաքանչիւր անձանց վրայ խօսելով՝ առաքինութեան յաւիտենական ճշմարտութեանը անժխտելի վկայ և միանգամայն խրախուսող կ'ըլլայ . և անոր համար թէ որ առջի տեսութեամբ գրուած պատմութիւնները ազգաց մէջ իմաստասէրներ կը կազմէնէ , այս վերջինով գրուածները առաքինի ու հայրենասէր քաղաքացիներ կը հանեն . այս տեսութեամբ պատմութիւնը փառաւոր ու նուիրական պաշտօն մը ունի քաղաքական ընկերութեան մէջ , միայն թէ այս սրբազան պաշտօնիս յանձնառուները ամենայն պարտուպատշաճ երկիւղածութիւնը բանեցընեն : Եւս մտածութիւններով յորդորեալ մենք ալ , կ'ուզենք պատմութեան ճաշակ մը ընծայել մեր սիրելի ընթերցողաց՝ հանդերձ այս երկու տեսութեամբք նկատելով զայն . առ այժմ մեր վախճանին յարմար սեպեցինք Օւիցերացւոյ պատմութիւնը , որովհետեւ կրնանք ըսել թէ չկայ ուրիշ ազգի մը պատմութիւն , որ այնչափ բիւրաւոր օրինակներ ընծայէ՝ հայրենասիրութեան , արիութեան , միաբանասէր ոգւոյ , անձին նուիրման , ու պարզութեան , և այլ քաղաքական ու ընկերական առաքինութեանց , որոնց ազդեցութեամբը իր այս խաղաղ ու կարելի եղած քաղաքական երջանկութիւնը կը վայելէ : Տարակոյս չկայ որ գլխաւոր